

Dufková, Kristýna

Kritéria výběru a lokalizace

In: Dufková, Kristýna. *Olší, Nusperg, Růžodol : názvy dřevin v sídelních jménech českých zemí*. Vydání první Brno: Masarykova univerzita, 2021, pp. 29-32

ISBN 978-80-210-9963-0 (brožováno); ISBN 978-80-210-9964-7 (online ; pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/144499>

Access Date: 27. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

4 KRITÉRIA VÝBĚRU A LOKALIZACE

4.1 Kritéria výběru

Prvkem, který výrazně určil podobu práce a celkový objem soupisu toponym, bylo stanovení přesného kritéria výběru daných MJ. Kritérium jsem s ohledem na případný širší dosah práce zvolila takto:

Do soupisu MJ zahrnuji taková MJ, která se vyskytují v publikacích *Místní jména v Čechách* a *Místní jména na Moravě a ve Slezsku* a zároveň platí, že:

- 1) alespoň jeden z dokladů MJ obce (nejen českojazyčných) uvedených ve výše zmíněných publikacích se vztahuje k názvu některé dřeviny;
- 2) zvolená MJ nejsou utvořena od OJ (MJ vzniklá z obyvatelských jmen však zahrnuji, pokud se dalo zjistit, že MJ souviselo s výskytem hledaného porostu);
- 3) zvolená MJ nejsou od názvu dřeviny (příp. z jiného MJ, které bylo motivováno názvem dřeviny) utvořena jen zdánlivě (tedy taková, která se později na základě hláskové podoby a působením lidové etymologie přiklonila k hledanému ‚dřevinnému‘ základu).

Příkladně:

Uvádím MJ Červené Dřevo. Ves byla vystavěna kol. r. 1600, první doklad z r. 1697 zní Rotbaum. ‚Rotbaum‘ znamená ‚modřín, dřín‘, uvažovat můžeme o dvou druzích: svída krvavá, dřívě obecná (*Cornus sanguinea* L.) a svída bílá (*Cornus alba* L.). Protože z první zmínky o obci můžeme předpokládat, že místo bylo pojmenováno podle dřeviny, zahrnuji MJ do soupisu.

Neuvádím MJ Borovice (Židlochovicko). První zmínka o obci zní Boronawiz, tedy Bořanovice, ‚ves lidí Bořanových‘. MJ je tu tedy odvozeno od OJ Bořan přidáním sufixu -ovice, není motivováno slovem borovice či bor.

4 Kritéria výběru a lokalizace

Podle Šmilauerova třídění zahrnují primárně ‚jména věcná: přírodní jména‘, ‚MJ ze jména obyvatel‘, některá ‚jména věcná: kulturní jména‘ a ‚jména cizího původu‘, nikoliv však ‚MJ podle příslušnosti k osobě‘.¹

Výběr lexémů označujících dřeviny nebyl náhodný. Snažila jsem se obsáhnout všechna MJ, která se odvozují od názvu jakékoliv dřeviny (strom, keř a polokeř) a zároveň se vyskytují v MJČ a MJMS.

Eliminovala jsem názvy, které jsou odvozeny od lexému širšího významu, ač s porostem souvisejí: kupř. les (MJ Nový Les), trní (MJ Trnava), dřevo (MJ Dřevce), příp. od názvů podloží, např. břidlice (MJ Břidlice) atp. Tyto názvy sice odkazují, ať už přímo či nepřímo, k zalesnění krajiny nebo ke geologickému podloží, které je neodmyslitelně spjato s růstem jednotlivých druhů stromů, ale neodpovídají kategorii dřeviny v rozsahu a obsahu stanoveném výše.

V několika případech jsem se uchýlila k zahrnutí MJ, jehož východiskem bylo slovo možného širšího významu než jen ‚konkrétní dřevina‘. Učinila jsem tak například u slov bor a borovice. V mnohých případech totiž nelze vyhodnotit, jednalo-li se při pojmenování místa o východisko bor ve významu ‚borový les‘, či významu ‚jakýkoliv les‘, někde též ‚vřesoviště‘, příp. také ‚step‘.² Platí tedy, že ‚bor‘ ∈ ‚borovice‘, ač by podle významu slova bor mohlo platit ‚bor‘ ∈ ‚les‘, v této práci však les = {}. Zároveň v této práci platí, že ‚Heide‘ ∈ ‚borovice‘, protože význam slova Heide je (podle Profouse)³ ‚vřes, vřesoviště, bor‘, pak tedy (v této práci) ‚Heide‘ ∉ ‚vřes‘, ale ‚Heide‘ ∈ ‚bor‘ a ‚bor‘ ∈ ‚borovice‘. Výjimku tvoří německé MJ Haidl (označuje obec s českým MJ Lomek), u nějž Profous⁴ uvádí význam ‚pustina, lada, step, vřesoviště‘, SSČ pak vykládá vřesoviště jako ‚místo porostlé vřesem‘, proto je MJ Lomek, Haidl zařazeno k heslu 5.31 Vřes. Připouštím tak jistou nepřesnost.

V hesle, které se věnuje MJ s motivantem dub, uvádím toponyma odvozená od základu doubrava, a to z téhož důvodu: nelze totiž mnohdy určit, jednalo-li se o význam ‚dubový les‘, či o význam ‚les‘.⁵

Na komplikace při vymezení rozsahu narážím ve více případech. Problematiké jsou rovněž lidové názvy stromů a keřů, které uvádím u jednotlivých hesel a jejichž formy mohou odpovídat více druhům stromů a keřů.⁶

Vracím se zpět k tradičnímu etymologizujícímu pojetí onomastiky, či spíše k objektovému přístupu k onymickému materiálu. Uvedená MJ třídím nejen po-

1 Šmilauer 1974, s. 94–95.

2 Dříve se borovice vyskytovala více v nížinách s písčitými půdami, na vřesovištích a rašeliništích (Čihař et al. 1988, s. 235).

3 MJČ.

4 MJČ.

5 Více v hesle 5.6 Dub.

6 Jak na to upozornila např. Janyšková na kolokviu Ivanu Dorovskému ad honorem v příspěvku Etymologicko-dendrologický příspěvek k jednomu výročí (dne 17. 5. 2019).

dle apelativního lexému, který je východiskem (někdy sekundárně) pro proprium, jakož i podle genetických vztahů nositelů jednotlivých apelativ. Tak např. MJ Vazovec (první zmínka 1790), MJ Jilemník (první zmínka 1350) a MJ Bříšťany (první zmínka 1238) uvádím společně pod heslem 5.15 Jilm, břest a vaz, protože slova jilm, břest a vaz označují dřeviny jednoho rodu, příp. i druhu (podle ESSČ a MSS a poté podle botanické nomenklatury).

Zahrnuji, jak již bylo výše uvedeno, rovněž MJ vzniklá z obyvatelských jmen – pokud tato mají souvislost s názvy dřevin či s jejich užíváním. Uvádím tak MJ Habrovany, protože Profousův⁷ výklad zní ‚ves lidí bydlících v Habrové, nebo bydlících na habrové stráni či v habrovém lese‘. Ze stejného důvodu uvádím MJ vzniklá z PJ, např. MJ Dubnice, které vzniklo přejetím ze jména pomístního (anoikonyma), označujícího ‚dubnou řeku, příp. horu‘. Zahrnuji MJ Březolupy, ač se jedná o jméno obyvatelské, které dostali obyvatelé podle svého zaměstnání.⁸ Hosák a Šrámek⁹ uvádějí, že tam bydleli ‚loupači březové kůry‘. Protože jsem nenalezla doklad toho, že by tento výraz sloužil jako metafora, usuzuji, že výskyt břízy v lokalitě nelze vyvrátit.¹⁰

Uvádím předložková a předponová MJ, např. Podůlšany, Podviní, Zábřezí aj. Jsem si vědoma toho, že v těchto případech není bezprostředním motivantem název dřeviny, ale hlavně místní určení vsi Podolšanů, tedy ‚lidí bydlících pod olšemi‘.

Soustředím se primárně na český jazykový materiál. Pokud lze, doplňuji příklady z jiných slovanských krajin.¹¹

4.2 Lokalizace toponym

Toponyma jsou geograficky prostorově fixována (lokalizace), jsou jedinečná (individualizace) a jsou rozlišitelná od ostatních prvků téže třídy (diferenciace). Vzájemné vztahy míst, a tím i toponym lze vyjádřit kartograficky a na základě tohoto zpracování je možné z dokladů uvažovat o osidlování krajiny různými kmeny a etniky, lze vyčíst vývoj hláskových změn a stanovit jejich chronologii a rozsah v době, kdy jsou MJ ještě průhledná (tak máme například doklad nosovek a jejich ztráty), dále můžeme usuzovat na rozsah nářečních variant nebo slovtvorných principů v určitých oblastech (je však třeba posuzovat je s ohledem na jejich specifika).

7 MJČ.

8 Černý, Váša 1907, s. 162.

9 MJMS.

10 Kůra stromů (hlavně dubů, ale někdy i bříz) se skutečně loupala, připravovalo se z ní tříšlo. Apellativum loupeník označovalo ‚les nízký (...) pěstovaný k loupání kůry dubové na tříšlo‘ (OTTO 16, s. 378).

11 Většinou se jedná o toponyma uváděná Šmilauerem (Šmilauer 1970).

4 Kritéria výběru a lokalizace

Ve slovnících *Místní jména v Čechách* (MJČ) a *Místní jména na Moravě a ve Slezsku* (MJMS) jsem vyhledala všechna toponyma, jejichž odvozovací základ se buď přímo týkal dřeviny, nebo svým tvarem, podobou (i dřívější) a užitím mohl poukazovat na to, že k pojmenování tohoto onymického objektu došlo právě na základě přítomnosti dřeviny. Do seznamů v této práci jsem, pro případné další použití, uvedla nalezené GPS souřadnice míst. Získané souřadnice jsem zanesla do map, označila body značkami a vepsala příslušná toponyma.

Některé obce nebylo možné vyhledat, a to ani na Císařských povinných otiscích map stabilního katastru (1824–1843, na webu ČÚZK).¹² Pokud nastal tento případ, udávám polohu nejbližší známé obce a v poznámce pod čarou specifikuji, které místo je v mapě označeno.

Některé obce od doby vydání MJČ a MJMS svůj název změnily – název nový opět uvádím pod čarou.

4.3 Mapové podklady

Mapové podklady, které jsou nedílnou součástí této práce a jsou založené na webových službách společnosti Google „Moje mapy“ (My Maps),¹³ lze nejsnadněji prohlížet po přístupu ze souhrnných internetových stránek, které obsahují jejich seznam formou odkazu. Pro tyto souhrnné online stránky je využito webhostingu, který nemusí být vždy dostupný. Proto zajišťuji redundanci z následujících URL:

Zdroj 1: <https://dendrotopo.netlify.app>

Zdroj 2: https://web.archive.org/web/*/https://dendrotopo.netlify.app
kopie zdroje 1 v digitálním archivu internetových stránek (Wayback Machine)

Zdroj 3: https://1url.cz/@db_dendrotopo

Toto řešení jsem zvolila proto, že v mapách na portále Google lze pracovat s mapovými vrstvami (přidávat a ubírat podle potřeby) a lze k poloze vložit dodatečné textové údaje. V této chvíli je u jednotlivých bodů uveden současný název obce (pokud neodpovídá MJ zapsanému v MJČ a MJMS), datum prvního dokladu o obci, ale i jiné údaje, například webové stránky, kde je možné se o daných obcích dozvědět další informace. Tato data z map (názvy, data prvních zmínek, pozice i dodatečné informace) lze také stáhnout ve formátu .kml a lze je dále používat.

¹² Studium Císařských povinných otisků map stabilního katastru je pro práci toponomastickou významné ze dvou důvodů: (a) jsou zde zaneseny polohy dnes již zaniklých obcí (s tím souvisí i zanesení názvu takové obce), (b) jsou zde mnohdy zanesena i PJ.

¹³ Google c2021.